

אברהם יצחק הכהן קוק

ההנהגה פה ק"ק בוסק

— יצחק —

בענין סמיכה לרבנות

שלו' וברכת [השנים] לכ' ידי'נ הרב הגאון החו"ב סוע"ה מו"ה
אברהם האפענבערג שליט"א
האבד"ק וואסקי

מכתבי כת"ר ידי'נ הגיעוני, ועכשיו באן לחות' שנויות ע"י בנו הנעלה רו"פ שי'.
אמנם קשה לי עד מאד שלא למלאות רצון ידיד אהוב ככת"ר, בשגם נמוקו עמו. אבל כבר
הסכמתי שלא לתן סמיכה לבחורים בשום אופן משום לא פלוג. כי ראיתי שהקלקול
מרובה על התקון. ובכלל אומר לידידי שאין דעתי נוחה כלל להיות מהמסמיכין,
אע"פ שבעוה"ר לפעמים נתפתיתי ע"ז. כי באמת עיקר הדבר מרופה אם מותר ל-
היסמך במי שאינו ראוי לכהת'כ'. ואע"פ שכ' רמ"א דנוהגין ליתן רשות לסדר

הרה"ג רבי אברהם הופענבערג (תרי"ג-תרפ"ט), רבה של וואסקי הסמוכה לפאניבו', במחוז בירז
במדינת ליטא. רב חשוב ולמדן נודע, תלמיד ישיבות מיר וואלזין. הוסמך ע"י גאוניה הנודעים של
ליטא, ראשי ישיבות ואלזין, הנצי"ב, רבי רפאל שפירא, ר' חיים סולאביצ'יק - וכן רבה של ראסיין
ר' אלכסנדר לפידות. שימש כרבה של וואסקי משנת תרמ"ז ועד לפטירתו כר"ה ניסן תרפ"ט, ובמקומו
נבחר חתנו הרה"ג ר' אליעזר לעוין שליט"א, כיום מרבניה החשובים של ארה"ב, רבה של דטרויט.
בשנת תרס"ח הו"ל את ספרו "קול ברמה" ובו מחדושו ודרשותיו. הרבה לשאת ולתת בהלכה עם
רבים מגדולי דורו ובמיוחד עם הגאונים ר"י רבינוביץ מפוניבו', הגאון ר' אלכסנדר לפידות מראסיין
ומרן הראי"ה קוק שכיהן באותן שנים (תרנ"ה-תרס"ד) ברבנות העיר בויסק אשר באותו מחוז.
עשרות תשובות ומכתבים מגאונים אלו נשארו בעזבונו. נינו הרב פנחס הלוי לפשיץ הי"ו החל לסדר
ולערוך כתבים אלו והוא שמסר לנו את התשובה המודפסת בזה, על ידי הרב יוסף בוקסבוים שליט"א.
ולשניהם אנו מודים על כך. המערכת.

* התשובה בלווי מראי מקומות נערכה ע"י נריה גוטל.

1. ראה רמב"ם הל' סנהדרין פ"ד ה"ח: "ויש להן למנות כל מי שירצו לדברים יחידים, והוא שיהיה
ראוי לכל הדברים. כיצד, חכם מופלא שראוי להורות לכל התורה כולה יש לבית דין לסמוך אותו
וליתן לו רשות לדון ולא להורות באיסור והיתר... וכן כל כיוצא בזה". ואם כי כס"מ שם תמה
למקור קביעה זו, שצריך להיות ראוי לכל הדברים, ועי' רדב"ז שם הלומדו מדיוק בבבלי, אמנם
מקורו מפורש בירושלמי חגיגה פ"ק ה"ח (וכן היא בירושלמי נדרים סוף פ"י) "ממנין זקנים
לדברים יחידים והוא שיהא ראוי לכל הדברים" וכן "הראוי לכל הדברים ראוי לדבר אחד, ושאינו
ראוי לכל הדברים אפילו לדבר אחד אינו ראוי". וכ"כ לח"מ התם, וראה שערי ברכה ליו"ד סי'
רמ"ב אות ז'. עו"ר בספר הלכות מדינה ח"א, שער ב', פרק ב', אות י"א.

ובאמת בפיהמ"ש בכורות פ"ד מ"ג מפורש כתב הרמב"ם שדין זה שעל הנסמך להיות "מפורסם
בדיתור" (ר' מהדורת הרב קאפח, ושם הערה 41) ושיש לו "ידיעה בכל התלמוד ויש לו בקיאות
במסכתא מן המסכתות שכל זמן שנשאל שאלה מאותה המסכתא עונה עליה תשובה נכונה..."
מקור הדין הוא "בחגיגה דבני מערבא". אמנם אפשר לחלק לכאורה בין הירושלמי - הדין בפסול
הגוף לחלק מהדינים כסומא בעינו לענין חליצה, לעומת הרמב"ם הדין בחסרון ידיעת חלק מה-
דינים - השוה ה"ח וה"י שם. ועי' אגרות הראי"ה ח"ב אג' ת"ב.

וצריכים עיון דבריו של החת"ס שכתב בתשובה (אהע"ז ח"ב סי' צ"ד) דרמב"ם לא מיירי אלא במי
שאינו יודע להורות בכל התורה, אולם היודע ורק אינו יכול לבצע בעצמו הדין, מחמת פסול
הגוף, ביה לא מיירי ואין בכך כל פסול דיכול להורות לאחר לבצע הדין - כחליצה. ודבריו צע"ג
דלא רק שבירושלמי הדין הפסוק הוא דוקא פסול הגוף ומיניה ילפינן לפסול חוסר ידיעה, הלא
ברמב"ם גופיה בה"י מפורש דין סומא.

גיטין², אולי דוקא סידור גיטין באופן פשוט, שהוא רשות בעלמא, אבל הוראה בענינים הדקים זהו ענין אחר³. והלא עיקר דין הרמב"ם בנתינת רשות לדבר אחד הוא לא להסמך שיה' כשר לדון דיני קנסות כ"א [שמתורת] רשות. א"כ מה חילוק יש לענין דיני אר"ה

- (וע"ע קצוה"ח סי' ז' סק"ב מיניה משמע שלדעת הרמב"ם דוקא פסול הגוף פוסל ולא אי ידיעת כהת"כ - ההיפך מהחת"ס. ועי' שו"ת "קול מבשר" ח"א סי"ב).
2. עי' בריש "סדר הגט" (אהע"ז, סוף הל' גיטין) "בימי חכמי התלמוד היו נוהגין למנות חכם בקי על הגיטין וכו'" (וראה "שירי ברכה" יו"ד סי' שמ"ב אות ח' - מינוי ב"ד מיוחדים לענינים שונים), עי' דברי הרמ"א שם סי' קמ"א סו"ס ל' ופת"ש שם ס"ק כ"ח. וכן בסי' קמ"ב סו"ס ט'. וראה מ"ש בשו"ת "כנסת יחזקאל" סי' ס"ג "ועתה מסדרין מאן דהו בעניני הרהים ומרכים ח"ו ממזרים בישראל". עיקר דין זה של סמיכה ונטילת רשות כתבו הרמ"א ביו"ד סי' רמ"ב סי"ד. על דברי ה- מחבר שם "כל חכם שהגיע להוראה ואינו מורה הרי זה מונע תורה ונותן מכשולות לפני רבים וכו'" (עי' ע"ז י"ט, ב' וסוטה כ"ב, א') כתב הרמ"א "ענין הסמיכות שנהגו בזמן הזה, כדי שידעו כל העם שהגיע להוראה, ומה שמורה הוא ברשות רבו הסומכין... וי"א דמי שאינו מוסמך למורינו ונותן גיטין וחליצות אין במעשיו כלום ויש לחוש לגיטין שנתן, אם לא שידוע לכל שמומחה לרבים הוא רק שמצד ענוה ושפלות אינו מבקש גדולות, ויש חולקין ומקילין (שו"ת הריב"ש) יש להקל... ועוד ג"ל שמותר לתת מורינו לאחד שיסדר גיטין ואף על פי שמדין הסמיכה שבימים הראשונים לא הוי דינא הכי - דאינו יודע כהת"כ - מ"מ עכשיו אינו אלא נטילת רשות בעלמא ושרי".
- הרחיב יותר הרמ"א בדר"מ שם, המציין לגריעותא שמצא הריב"ש בסמיכות דידן שאינן באות כלל מכח ריש גלותא - עיי"ש, והוסיף "דסמיכה זו היא שתלמיד הגיע להוראה, ומדינא מותר להורות... ואף חייב להורות... ראוי ללמוד לאחרים בכל מקום ולהקרא רב, דאם לא בדרך זה אינו רואה שום טעם לסמיכה זו". נמצא שהסמיכה אינה אלא א. קבלת רשות מרבו. ב. הודעה לציבור שזה ראוי להוראה, ועי"כ מניעת פירצה שלא יורה כל א' מהתלמידים. ועל מ"ש רמב"ם בהל' סנהדרין בגדר הסמיכה כתב "נראה שזה דוקא בימיהם שנהג דין סמיכה, אבל סמיכה של זמן הזה אינו כלום אלא נטילת רשות בעלמא, ולמה שראוי, ראוי".
- עו"ר בספר "הלכות מדינה" חלק ראשון, שער ב', פ"ד - הלומד משו"ת הריב"ש הנ"ל והרד"ך בית י"ח, ואלביייהו אכן אין הסמיכה אלא הודעה לעם, ועייה"ט ברד"ך הנ"ל אות י'.
- אמנם אתנו מקום להעיר לסתירה מפורשת ברמ"א עצמו בגדר זה של סמיכה, הקל בזמנינו מימי-הם. דבשו"ת הרמ"א סי' כ"ד מפורש כתב הרמ"א (בסוף התשובה) ומה שכתב מר מדברי הרמב"ם שכתב סומכין לחצאין, הנה אני אומר שאין זמננו זה כזמנם שלא הורו אלא ברשות רבם והיו נוהגים בכך ולמה שהותרו הותרו, והיה מורא רבן כמורא שמים עליהם. אבל בזמנינו זה שאין בודקין מס"ת ולמעלה וכל מי שנקרא בשם מורינו הוא הותר בכל דבר ואין צריך לרשות אחרת, נראה שאין להכשירו לחצאין, ועוד דהרי כתב הרמב"ם בהדיא דאין סומכין לחצאין אלא כשראוי לכל, אבל כשאינו ראוי לכל אין סומכין לחצאין דכל הראוי לבילה אין הבילה מעכבת בו. וכל זה כתב הרמב"ם בהדיא פ"ד מהלכות סנהדרין (ועיי"ש בסימן נ"ה - תלונת מהר"ם מפאדובה על נסמכי זמנו ועו"ר שם סי' ס"ט המשך דיונו בענין הסמכת שיתוקי). מפורש לנו כאן להיפך מדבריו בדר"מ ובהגה"ה שו"ע, דכאן נקט פסק הרמב"ם המצריך ידיעה בכל הלכה למעשה, ואדרבא החמיר בסמיכות דידן מסמיכותיהם.
- והנה הוכיח הרב משולם ראטה בתשובת הנ"ל והסיק ע"י בירור הסטורי (עיי"ש) שפסקו בדר"מ ובהגה"ה שו"ע מאוחרים לתשובתו זו 'ונראה שחזר מדעתו בזקנותו' ולמסקנא שרי, ולקולא. אמנם את הסתירה עצמה לא ביאר. [ואפשר דאף הרמ"א לא נקט כאן שורת הדין, דפשיטא שלא תבע ידיעת כל התורה כולה, כולל מזלות, קידוה"ח וכשפים, דלא בא אלא להחמיר בסמיכות שלא ינתנו למי שאינו יודע כל הנוהג בזמנינו, דאנשי סמכי עליה בכל ורבה המכשלה. נמצא שאין זה אלא תיקון ותקנה ולא עומקו של דין. וממילא לא סתרי כלל פסקיו - אמת היא מ"ש בדר"מ ובהגה"ה שו"ע וסמיכת דידן קילו, אולם בהחלט יש מקום לבדוק היטב הנסמך ולהיזהר בהסמכת מי שאינו יודע בכל הוראות זמננו, שמא יכשיל. וע"ע בתשובת הרב משולם ראטה הנ"ל.
3. וממילא אין ללמוד מנתינת רשות לסדר גיטין - לסמיכה באו"ה. ועי' מ"ש הר"י אברבנאל בספרו 'נחלת אבות' ריש פ"ו ד"ה הראשון והשני: "...אמרו רע, אהוב, אוהב ומשמח, כי אלה הם השמות שראוי שיקראו בין חכמי ישראל בגלות, לא רב ולא רבן, שהם השמות הממונים לסמוכים, לפי שאין סמיכה בחוצה לארץ... וכן היה המנהג בכל ספרד בהיות אנשי הגולה שמה על תילם לא היה ביניהם סמיכה לשום מקום. האמנם אחרי בואי באיטאליה מצאתי שנפשט המנהג לסמוך אלו לאלו וראיתי התחלתו בין האשכנזים כלם סומכים ונסמכים רבנים. לא ידעתי מנין בא להם ההיתר הזה, אם לא שקנאו מדרכי הגויים העושים דוקטרי ויעשו גם הם... כי כבר כתבו הגאונים שבאלו הזמנים הבקיא בתלתא סדרי מועד נשים ונזיקין יקרא חכם. ועם אלו הבקיא עוד בסדר קדשים

בין רשות שלנו ושלהם. ועפ"ז הנני מודה ולא אבוש שבעוה"ר עיקר סמיכות שלי עצמי⁴ מרופה בידי. כי ידענא בנפשאי שאיני כלל ראוי לדון בכהת"כ ודי להפגיע את עצמי⁵. ומה אעשה שכמה אנשים טועים בי וחושבים אותי מן הגדולים, מה שאין בי לא מני ולא מקצתו.

אמנם דברתי עם בנו שי' בד"ת ומכירו אני משעבר, ואין ספק שכשיחזיק בידו דרכו בקודש כאשר היתה באמנה אתו בשקידת התורה וביראת ד' יגדל ויהי' לשם ולתפארת בישראל. וכדי הוא שישקוד על דלתי תוה"ק כי הוא מוכן לגדולות בעז"ה כפי כשרונותיו הטובות.

וע"ד הלכה קשה מאד להחליט דבר, לא מפני כתר"ה בעצמו שאדרכה לדעתי זכות הרבים היא שמה כשבאים רבנים יראים וגדולים בתורה במקום שדומים להדס במדבר⁶. אבל לענין הבנים והבנות שמתגדלים שמה מי יוכל להכריע בדבר ואיך שיסכים כתר"ר יהיה ד' עמו. ויעזרהו ע"ד כבוד שמו להצליחו בכל מעקביו ופינותיו לימין לחסד וברכה. ע"ד ההערה בד' ח"ס... פרוזובול. דברתי את אשר עם לבי עם בנו הנעלה שי' א"כ הכתיבה למותר.

וד' רמ"א שבת' ח"ס לענין סמיכה, לפמש"כ די"ל דרמ"א ל"ג כ"א נתינת רשות לסדר דברים פשוט, אבל רשות לדון זהו נכלל בלשון חז"ל⁸ תלמיד לא יורה אא"כ נטל רשות מרבו, שעל סמך אותה הסוגיא בבבלי וירר' סמך הרמב"ם לומר דבעי ראוי לכל הדברים, א"כ מסולקת השגת ח"ס. ויש הבדל בין להורות דברים פשוטים או לדמות מל"מ בחידוש, באיכות ההוראה ע"פ ספרי ופוסקים למי שאינו בר הכי למיחת לעו"ד במקורו. ועי' מש"כ במאמר ריהטא דחקלאי שנדפס ממני בס' שד"ח⁹.

יקרא רבי, ועם אלו הבקיא עוד בזרעים וטהרות נקרא גאון. ואיך אם כן יסמכו מי שאינו בקיא אפילו בגמרא אחת...". ואכן משו"ת 'דבר שמואל' (למהר"ש אבוהב - שאלה י"ו, להרב עזריה פיגו) מוכח שבקהילות ספרד לא נהגו ב"סמיכה" זו, ועל אף שהמליץ הרע"פ הנ"ל לתקנה, ובכך יגדל כבוד התורה וחכמיה לשם לתפארת ולתהלה - למרות זאת חשש מהר"ש אבוהב מלחדש ולקבוע מנהג זה ד"אם באנו להנהיגו מחדש צריכים אנו לדון אחר הגיטין והחליצות שעשו ע"י אותם שלא נקרא עליהם שם מורינו הנז'... הנה כי כן יש בדבר הזה להקל ולהחמיר... ומי יתן ויהיו מחזיקים מנהג אבותיהם בידיהם שלא יסתכלו במי ששמותיהם נאים אלא במי שחכמתם ומעשיהם נאים...".

4. הרב זצ"ל עצמו נסמך (לכהפ"ח) מבעל "ערוך השולחן" (ר' "שיחות הראי"ה" עמ' ק"ג).
5. נימוק זה - חוסר ידיעת כל התורה כולה - היה אחד הנימוקים המרכזיים להסתייגות הרב זצ"ל מחידוש הסנהדרין בזה"ז וכפי שכתב בתשובה שנדפסה בספר "סמיכת חכמים" מהרב אהרון מענדיל כהן, תרע"א, דף כ"ט-ל'. (שבה ונדפסה ב"אגרות הראי"ה", שם מחולקת לשניים - אג' ש"ג ואג' ת"ב תוך השמטת מילים ספורות).
6. עי' מדרש תנחומא במדבר (בובר) י"ד.
7. לא צויין כל מ"מ בח"ס. ולענ"ד אפשר שמכוון הוא לשו"ת חת"ס חאו"ח, סו"ס י"ב וסימן י"ג שם קובע החת"ס שאין דין ירושה ברבנות, והבן לא ישתכר שלא ברצון הצבור. דדוקא בשררה ומינוי נאמר דין ירושה ולא בתורה, שהיא הפקר לכל. אמנם התקשה החת"ס מדברי הרמ"א בסימן רמ"ה מיניה משמע שיש קדימה וזכות לבן גם ברבנות, ואכן המג"א בס"ס נ"ג הביא מתשו' מהרשד"ם והרמ"ע דדוקא בשאר התמנויות נאמרה ירושה ולא במינוי רבנות של תורה. וכ"כ בשו"ת גינת ורדים [ועי' בתשובת החת"ס הנ"ל כיצד תירץ את דברי הרמ"א].
- כאן הרב זצ"ל רוצה ליישב הרמ"א לשיטתו, דמכיוון שמינוי הסמיכה, וממילא הרבנות אינה כעיקר הדין אלא רק 'נטילת רשות' בעלמא, ממילא אין כאן דין מינוי רבנות שהיא הפקר אלא דין מינוי שררה רגיל, ובו שייכא ירושה. ומיושב הרמ"א בשופי.
8. עי' סנהדרין דף ה', ב' (ורא' הל' ת"ת פ"ה ה"ג-ד')
9. וכן במחברתו "עטור סופרים" במהדורות המחודשות.

והנני מוטרד כעת ע"כ אקצר ואברך את כת"ר וכא"ל בגמת"ט וכ"ט ד"ש כנה"ר
ונפש ידי"ע דוש"ת באה"ר

אברהם יצחק הק'

כשיסכים השי"ת ונהי' מוכנים לנסיעה לאה"ק אודיע בל"נ את כת"ר ידי"נ שי'
כעת א"א לי להגביל זמן. אבקש מידידי שי' שלא יכתוב עלי תוארים רבי הערך כאלה,
שאיני כדאי להם כלל וכלל ומה בצע בזה? ידי"ע הנ"ל.